

Milena Hebal–Jezierska¹
(Warszawa)

***Obecná čeština* – sporna nieliteracka odmiana języka czeskiego**

Słowa kluczowe: stratyfikacja języka czeskiego, obecná čeština
Keywords: stratification of Czech language, obecná čeština

O odmianie nieliterackiej języka czeskiego (*obecná čeština*) napisano już wiele zarówno w języku polskim, czeskim, jak i w innych językach. Spory dotyczą jej definicji, pozycji zajmowanej w modelu stratyfikacji narodowego języka czeskiego, pełnionych przez nią funkcji w czeszczyźnie, jej cech oraz zakresu terytorialnego. Na gruncie polskim są ponadto poruszane zagadnienia translatologiczne (m.in. Balowska 2006) i glottodydaktyczne (m.in. Ptak, Gwóźdź–Szewczenko 2019). Celem artykułu jest przedstawienie najnowszej problematyki odnoszącej się do postrzegania wymienionej odmiany nieliterackiej, przede wszystkim dyskusji toczących się w XXI wieku, sposobów jej definiowania w publikacjach naukowych oraz jej miejsca w najnowszych gramatykach i słownikach.

Wybór terminów stosowanych w artykule w kontekście określeń używanych w literaturze przedmiotu

Polska terminologia odnosząca się do odmian języka czeskiego nie jest jednolita. W zależności od przyjętej przez uczonego stratyfikacji języka czeskiego, co często łączy się z dominującą w danym okresie teorią językową, wpływów czeskich ośrodków naukowych i poszczególnych naukowców na polskiego badacza, w polskiej literaturze przedmiotu są stosowane różne terminy. Opisała je w swoim artykule Grażyna Balowska (2006). Wymienia ona następujące sposoby nazywania odmian języka czeskiego stosowane w polskiej literaturze przedmiotu przez poszczególnych naukowców:

---

¹ ORCID: 0000-0002-6325-3545

- użycie czeskich terminów:
spisovná čeština, hovorová čeština, obecná čeština (Labocha 2000, Szczepańska 2004, Tarajło–Lipowska 2006);
- stosowanie następujących polskich odpowiedników:
język czeski literacki, czeszczyzna literacka – *spisovná čeština*,
czeski potoczny język literacki (Siatkowski 1986), język czeski potoczny literacki (Balowski red. 2005), mówiona odmiana czeskiego języka literackiego (Balowski 2002, Orłoś 2005, Szczepańska 2004), mówiony wariant czeskiego języka literackiego (Labocha 2000), odmiana potoczna, język potoczny (Bluszcz 1996), czeski język potoczny (Tkaczewski 1996), język czeski mówiony, konwersacyjny (Tarajło–Lipowska 2006) – *hovorová čeština*,
potoczny mówiony język nieliteracki, potoczna czeszczyzna nieliteracka (Siatkowski 1986), język potoczny, czeszczyzna potoczna (Balowska 1999, Balowski 2002, Orłoś 2005, Szczepańska 1988), język czeski potoczny nieliteracki (Balowski red. 2005), warstwa języka nieliterackiego (Bluszcz 1996), interdialekt ogólnoczeski (Tkaczewski 1996), język czeski powszechny (w sensie: pospolity) (Tarajło–Lipowska 2006) – *obecná čeština* (Balowska 2006: 31–32).

W niniejszym artykule stosuję terminy czeskie odnoszące się do konkretnych odmian języka czeskiego oraz ich polskie odpowiedniki w zależności od ich znaczenia. Decyzja ta jest podyktowana brakiem jednego polskiego ekwiwalentu zestawień *obecná čeština*² i *hovorová čeština*. Odpowiednikami czeskiego sformułowania *hovorová čeština*, w znaczeniu niższej warstwy języka literackiego (najczęściej mówionego), są ustalone wcześniej przez polskich badaczy wyrażenia: (*język*) *czeski potoczny literacki*, *czeski potoczny język literacki*. Natomiast dla znaczenia odnoszącego się do komunikacji codziennej, warstwy niestanowiącej części języka literackiego (pojawiającego się również w czeskiej literaturze przedmiotu), stosuję odpowiednik *język komunikacji codziennej*. Ekwiwalentem terminu *obecná čeština* w znaczeniu powszechnej nieliterackiej odmiany mówionej czeszczyzny jest tu *język potoczny nieliteracki*, w znaczeniu odmiany ograniczonej terytorialnie – *interdialekt ogólnoczeski*.

Specyfika czeskiej sytuacji językowej

Swoistość czeskiej sytuacji językowej tkwi w historii czeszczyzny. Przedstawię ją pokrótce na podstawie publikacji Joanny Mielczarek (2013) i Marii Krčmowej (2005b). Na dzisiejszą sytuację języka czeskiego wpłynął przede

² O braku odpowiednika określającego czeskie sformułowanie *obecná čeština* pisała również J. Mielczarek (2013: 134).

wszystkim, w zależności od interpretacji dziejów, brak ciągłości rozwoju języka literackiego (Krčmová tamże: 86) lub utrata funkcji języka narodowego w XVII i XVIII wieku (Mielczarek tamże). Po przegranej bitwie na Białej Górze czeska inteligencja została zgermanizowana bądź zmuszona do emigracji. Język czeski był zatem używany w kontaktach prywatnych wśród ludzi niewykształconych; został usunięty z obszarów nauki i administracji (Mielczarek tamże). Gdy w XIX wieku kodyfikatory czeszczyzny podjęli próby odrodzenia języka narodowego, sięgnęli do wzorców z XVI wieku. Była to norma archaiczna, ale stabilna, czego nie można było powiedzieć o języku z XVII i XVIII wieku (Mielczarek tamże). W ten sposób powstał rozdźwięk między językiem mówionym a literackim, który trwa do dziś. Istotną rolę odegrała również Praga, wówczas ważny ośrodek przemysłowy, do której w XIX wieku napłynęła ludność wiejska mówiąca po czesku (Mielczarek tamże). Wzmocniło to pozycję potocznego neliterackiego języka czeskiego, którego zaczęły używać także warstwy wykształcone.

Jak twierdzi M. Krčmová (2005b: 86–87), język mówiony w XX wieku różnił się znacznie od czeszczyzny literackiej, szczególnie w zakresie fleksji. Nie dotyczyło to tylko języka potocznego neliterackiego (*obecná čeština*), ale również dialektów uznawanych za archaiczne. Rozbieżne było jednak podejście do opisywanego rozpięcia między odmianami mówionymi a językiem literackim użytkowników języka czeskiego pochodzących z Czech właściwych a Moraw i Śląska. Nosiciele gwary ze wschodnich i północnych Moraw zdawali sobie sprawę z różnic między stosowaniem języka w wypowiedziach prywatnych a oficjalnych. Skłaniali się zatem ku kodyfikacji języka, nawet jeśli niektóre środki językowe wydawały im się książkowe. Inne podejście prezentowali nosiciele języka literackiego. Czuli się oni ograniczeni przez kodyfikację zawierającą archaiczne rozwiązania językowe:

W ich wypowiedziach kształtowała się więc norma języka literackiego, która rozmijała się z tradycyjną kodyfikacją. Istniejące napięcie między omawianymi odmianami wzmocnił jeszcze stabilizujący się stopniowo czeski język potoczny neliteracki, który przejmował i przejmuje zwłaszcza od lat 60. XX wieku część funkcji właściwych jedynie językowi literackiemu (Krčmová 2005b: 87).

Wydaje się, że niekończący się spór o potoczny język neliteracki tkwi w tym, z której części Republiki Czeskiej lingwiści pochodzą, choć nie zawsze przekłada się to na ich poglądy naukowe.

Obecná čeština – definicje i jej miejsce w stratyfikacji języka czeskiego w najnowszych dyskusjach językoznawczych

Spór o odmianę nieliteracką języka czeskiego (*obecná čeština*) wpisuje się w trwającą od wielu dziesięcioleci dyskusję nad modelem stratyfikacji czeszczyzny. M. Krčmová (2005: 41) stwierdza, że pomimo uwzględniania przez wszystkich dyskutantów tych samych elementów³ w modelach rozwarstwienia czeszczyzny, różnią się one od siebie. Problematiczna jest zwłaszcza pozycja warstw określanych w języku czeskim jako *obecná čeština* i *hovorová čeština*. Sporną kwestią są również definicje terminów. Różnice w tej kwestii wynikają według M. Krčmowej (2005: 42) „ze stopnia uogólnienia, na który decyduje się autor, jak i też z celu, do którego dąży autor, a także ze stanu poznania tego, w jaki sposób odmiany funkcjonowały w minionym okresie i w jaki sposób ich pozycja zmienia się obecnie”. O różnicach w rozumieniu odmiany zwanej *obecná čeština* pisały m.in. M. Krčmová (2000), J. Mielczarek (2013), G. Balowska (2006), L. Ptak, I. Gwóźdź-Szewczenko (2019). W niniejszym artykule zostaną przytoczone głównie definicje, które pojawiały się w XXI wieku. W nowszej literaturze przedmiotu mamy do czynienia z kontynuacją sporu toczącego się wokół omawianej warstwy języka czeskiego. Dominują zatem jej główne dwa znaczenia. Pierwsze z nich wskazuje, że *obecná čeština* jest powszechną nieliteracką odmianą mówioną języka czeskiego, współcześnie o charakterze ponadinterdialektalnym, choć z pochodzenia jest interdialektem powstałym na skutek niwelizacji dialektów czeskich w węższym znaczeniu (Sgall, Hronek 1992, Bogoczová, Fic, Chloupek, Jandová, Krčmová, Müllerová 2000, Cvrček 2015).

W opisach wskazane jest, że *obecná čeština* obejmuje tereny Czech właściwych oraz zachodnią część Moraw, natomiast na pozostałym obszarze jest rozumiana. Zwolennicy tej koncepcji, najczęściej reprezentujący praskie ośrodki naukowe, umiejscawiają tę odmianę językową między czeszczyzną literacką (jej odmianą mówioną – *hovorová čeština*) a interdialektami (patrz Tab. 1). Nie jest zatem umiejscowiona na równi z innymi interdialektami Republiki Czeskiej. Jej użycie nie ogranicza się do komunikacji nieformalnej między członkami rodziny i znajomymi, ale rozprzestrzenia się na większość sytuacji, w których nie jest wymagany język stary. To oznacza, że elementy tej warstwy językowej znajdują się również w literaturze pięknej czy w mediach. Ponadto *obecná čeština* ma wpływ na język literacki i niektóre jej elementy są sukcesywnie kodyfikowane. M. Krčmová (2017) twierdzi, że część językoznawców, zarówno czeskich,

---

³ Czyli języka literackiego, interdialektów i dialektów.

jak i zagranicznych, traktuje tę odmianę jako drugi niższy język powszechny, a sytuację językową czeszczyzny przyrównują do dyglosji. Stanowisko językoznawców zagranicznych ma często źródło w miejscu, w którym zdobywają oni swoje językowe kompetencje. Jest nim najczęściej Praga. Istotne są również publikacje odnoszące się do czeszczyzny wydane zagranicą. Jak twierdzi M. Krčmová (tamże), nie odpowiada to sytuacji morawskiej, gdzie pojmowane „po prasku” *hovorová* i *obecná čeština* są uznawane za elementy obce.

Tab. 1:
Spisovná čeština,
hovorová čeština,
obecná čeština,
interdialekty,
dialekty.

Drugie znaczenie jest węższe. *Obecná čeština* jest definiowana jako jedna z odmian neliterackich czeszczyzny, jeden z interdialektów ograniczony terytorialnie, stosowany w komunikacji nieformalnej. W tym przypadku zatem *obecná čeština* jest umiejscawiana na poziomie innych interdialektów (por. tab. 2). Tę definicję znajdziemy najczęściej u badaczy reprezentujących ośrodki naukowe Śląska i Moraw, np. I. Bogoczová (2012). Ponadto niektórzy badacze podkreślają nieprzyjazny stosunek do tej warstwy neliterackiej (*obecná čeština*) użytkowników języka czeskiego ze Śląska i Moraw (Bogoczová tamże).

Tab. 2:
Spisovná čeština,
hovorová čeština,
interdialekty, np. *obecná čeština,*
dialekty.

Próbę pogodzenia obu stanowisk podjęła w nowym encyklopedycznym słowniku czeszczyzny M. Krčmová (2017), brneńska językoznawczyni. Rozróżnia ona dwa rodzaje omawianej warstwy neliterackiej. *Obecná čeština* to w jednym znaczeniu jeden z interdialektów, w drugim natomiast – warstwa ponadinterdialektalna, która jest uważana za drugi standard, choć o niższym poziomie. Przy opisie drugiego znaczenia autorka zaznacza, że nie odpowiada to sytuacji językowej mającej miejsce na Śląsku czy Morawach.

Tym samym stratyfikacja językowa wygląda następująco (na podst. Krčmová 2017):

Tab. 3:

spisovná čeština,

hovorová čeština (część czeszczyzny literackiej, określanej jako *spisovná čeština*),

obecná čeština „wyższego typu” (tj. taka, która jest stosowana w tekstach publicznych, zwłaszcza medialnych),

interdialekty (regionalna *obecná čeština*, interdialekt hanacki, wschodniomorawski, laski),

dialekt.

Próby podwyższenia statusu nieliterackiej warstwy czeszczyzny (*obecná čeština*⁴)

Próby podwyższenia statusu języka potocznego nieliterackiego miały miejsce niejednokrotnie. J. Mielczarek (2013) opisuje propozycję skodyfikowania czeszczyzny zgodnie z normą języka potocznego nieliterackiego, jaka pojawiła się na początku lat 50. XX wieku. Postulat ten wystosowało ówczesne młode środowisko lingwistów, m.in. Petr Sgall. Pomysł został skrytykowany przez środowisko językoznawcze. Następne próby podejmowane w latach 60. również nie spotkały się ze zrozumieniem.

W dalszej części artykułu skoncentruję się na dążeniach do podwyższenia statusu języka potocznego nieliterackiego, które miały miejsce pod koniec XX i na początku XXI wieku. Był to czas, w którym część znanych czeskich językoznawców, związanych z praskimi ośrodkami naukowymi, zabrała głos w tej sprawie na łamach gazet oraz pism i publikacji naukowych. Przytoczę tu wypowiedzi Petra Sgalla, Františka Čermáka oraz wówczas młodych naukowców – Václava Cvrčka i Petra Vybírala. Punktem wyjścia jest tu odrzucenie języka literackiego (*spisovná čeština*) jako języka ojczystego oraz rejestru niespełniającego norm komunikacyjnych. Za mowę ojczystą zostaje uznana tu *obecná čeština* jako język pierwszy, z którym większość Czechów ma kontakt od urodzenia. Dyskusja, która toczyła się na łamach serwera *lidovky.cz*, została rozpoczęta przez dwóch ówczesnych doktorantów: V. Cvrčka i P. Vybírala w artykule *Mluvme jak nám zobák narost*. Autorzy przekonują, że nie należy się wstydzić języka nieliterackiego⁵, a szczególnie błędów popełnianych w języku literackim,

⁴ Język czeski potoczny nieliteracki.

⁵ Wstydu uczy szkoła i niektórzy lingwiści, jak twierdzą wymienieni badacze.

mających źródło w czeszczyźnie potocznej neliterackiej, ponieważ to właśnie *obecná čeština* jest głównym źródłem odnowy języka literackiego, a jej standaryzacja jest tylko kwestią czasu. Przytaczają również argument ilościowy: języka potocznego neliterackiego używa 60% użytkowników czeszczyzny, oraz fakt, że *obecná čeština* w przeciwieństwie do dialektów morawskich i śląskich nie wskazuje na pochodzenie mówiącego. Artykuł wywołał burzę wśród językoznawców czeskich, włącznie z badaczami reprezentującymi praską siedzibę Instytutu Języka Czeskiego Czeskiej Akademii Nauk. Został on nawet umieszczony na specjalnej tablicy wraz z odpowiedzią Libuшы Čižmárovej (2005), pracownicy brneńskiej siedziby Instytutu Języka Czeskiego. W artykule *Mluvme jak nám zobák narost, ale mezi svými*, zamieszczonym na łamach gazety „Lidové noviny”, autorka zarzuca P. Vybíralowi i V. Cvrčkowi nieznajomość różnic funkcyjnych w stosowaniu odmian językowych w Czechach i na Morawach. Niwelizowane dialekty stosowane na Morawach i na Śląsku pełnią inną funkcję niż *obecná čeština* w Czechach właściwych. O ile *obecná čeština* jest warstwą stosowaną również w sytuacjach oficjalnych, np. w urzędzie, na spotkaniach naukowców czy w wywiadach telewizyjnych/radiowych, to na Morawach i na Śląsku formy neliterackie są ograniczone wyłącznie do nieformalnych rozmów między przyjaciółmi i członkami rodziny. W pozostałych sytuacjach w urzędzie, szkole, mediach używa się, według autorki, języka literackiego. To obala tezę, że język literacki przestaje pełnić swoją funkcję. Ponadto *obecná čeština* jest znana i zrozumiała na Morawach i na Śląsku, ale jest warstwą językową niechcianą i nie do przyjęcia. Autorka swój wywód kończy zdaniem, że język literacki, co prawda, nie jest językiem ojczystym, ale jest jedyną warstwą, która jest wspólna dla wszystkich obywateli Republiki Czeskiej oraz stanowi wartość kulturową, której nie powinno się niszczyć.

Dyskusja toczy się również na łamach artykułów naukowych publikowanych w czasopiśmie naukowych, w monografiach, podręcznikach, na spotkaniach językoznawczych⁶. Przytoczę tu stanowiska P. Sgalla, F. Čermáka, P. Vybírala, V. Cvrčka, M. Krčmovej, O. Uličnego, J. Kořenského, K. Olivy, O. Bláhy, I. Bogoczovej.

Ostry spór rozgorzał w periodyku „Slovo a slovesnost“, w którym w 2005 roku ukazał się artykuł F. Čermáka, P. Sgalla, P. Vybírala *Od školské spisovnosti ke standardní češtině: výzva k diskusi*. Autorzy twierdzą, że

---

⁶ Przykładem może być referat prof. P. Sgalla *Kořeny mé životní dráhy – Můj otec, má matka a má mateřština*, wygłoszony na zebraniu Praskiego Koła Lingwistycznego.

w dzisiejszej sytuacji językowej zakres czeszczyzny kodyfikowanej, czyli literackiej, nie jest wystarczający ze względu na to, że poza nią znajduje się dużo elementów językowych przyjętych w wypowiedziach o charakterze literackim. Proponują zatem przyjęcie tzw. standardu⁷, który rozumieją jako twór szerszy uwzględniający zjawiska językowe znajdujące się w paśmie przejściowym między językiem pisanym a nieformalnym językiem mówionym, biorącym pod uwagę różnice terytorialne, generacyjne, funkcyjne i stylistyczne. Powołują się przy tym na czeskiego językoznawcę Mathesiusa (1932) i jego postulat elastycznej stabilności normy (*pružná stabilita*). Standard miałby być wyznaczony na podstawie uzusu i preferencji większości mówiących. Podają również przykłady zjawisk, które są według nich na granicy literackości: *pane Novák, bysme, města, které/který byly, lidma, kostma, koňma, ženama, přived, dyl*, oraz zjawiska nieliterackie, które można byłoby włączyć do standardu, ponieważ często występują w mowie na dużej części terytorium (szczególnie w Czechach), np.: *dobrý sportovci, velkej, velkýho, krásný města, von, vod, voba, voko, volej*, i inne słowa, w których protetyczne *v-* jest zleksykalizowane.

Autorzy uważają, że nie istnieje czarno-biała relacja między językiem literackim i nieliterackim. Podkreślają istotność języka mówionego jako języka pierwszego, ojczystego. Wprowadzenie dubletów mających swoje źródło w języku nieliterackim umożliwiłoby według nich korzystanie z własnej intuicji językowej. Sprawiłoby to również osłabienie silnie nacechowanego i trudnego do przyjęcia dyktatu językowego, zapobiegałoby dezaktualizacji opracowań językowych. Na standard nadawałby się właśnie język potoczny nieliteracki (*obecná čeština*) ze względu na brak nacechowania oraz na fakt stopniowego upadku dialektów morawskich związanych z migracją Morawian do Czech.

Bezpośrednią odpowiedzią na przytoczony wyżej tekst były dwa artykuły krytykujące nie tylko zawartość merytoryczną, ale również formę wypowiedzi zastosowaną przez wymienionych badaczy. Odpowiedź na przedstawione stanowisko napisał nie tylko reprezentujący uniwersytet ołomuniecki, prof. Jan Kořenský, ale również ówczesny dyrektor Instytutu Języka Czeskiego, prof. Karel Oliva. Obaj naukowcy wytknęli autorom przede wszystkim brak precyzyjnego zdefiniowania pojęcia *standard*. Skrytykowano również sposób przedstawienia nowej propozycji, wytknięto autorom błędy logiczne, językowe i terminologiczne. Oliva stwierdził, że zaproponowane elementy językowe, które miałyby wejść do standardu, wcale nie charakteryzują się wysoką frekwencją w języku, a nawet posunął

---

⁷ Pojęcie anglosaskie różni się znaczeniowo od terminu język literacki.

się do stwierdzenia, że artykuł nie zawiera żadnych nowych treści, bo tego typu postulaty są znane z historii języka. Na to ponownie odpowiedzieli autorzy, którzy po jakimś czasie doczekali się kolejnego krytykującego ich stanowiska artykułu, tym razem napisanego przez Roberta Adama, praskiego językoznawcę. Twierdzi on, że pomysł F. Čermáka, P. Sgalla i P. Vybírala ma „źródło w ekstremalnych wyobrażeniach o organizacji społeczeństwa i sensu edukacji oraz w bezpodstawnych twierdzeniach dotyczących współczesnej sytuacji czeskiej lingwistyki i szkolnego nauczania”. Autorzy według niego nie biorą pod uwagę „wyższej społecznej funkcji kulturowej języka literackiego ani podstawowych zasad czeskiej instytucjonalnej teorii lingwistycznej”. Niezadowolającą ich sytuację chcą rozwiązać przez wprowadzenie niejasnego określenia *standard*, a istniejący sposób ustalania normy pragną zastąpić prognozowaniem językowym. R. Adam uważa, że czescy lingwiści powinni odrzucić taką propozycję.

Na łamach czasopisma „Slovo a slovesnost“ w dalszej dyskusji udział wzięli również Vít Dovalil (2006) i V. Cvrček (2006). Po 2008 roku natomiast kwestia wprowadzenia pojęcia standardu czy skodyfikowania niektórych elementów z czeszczyzny potocznej neliterackiej nie była w SaS podejmowana. Od tej pory spór przeniósł się na łamy innych czasopism i monografii.

Istotny wkład w dyskusję, przedstawiający morawsko-śląski punkt widzenia, wniosła monografia Ondřeja Bláhy (2009) pt. *Funkční stratifikace češtiny*. Autor podkreśla reprezentacyjną i integracyjną funkcję języka literackiego. Na przekór zwolennikom wprowadzenia form potocznej czeszczyzny neliterackiej do literackiego języka czeskiego twierdzi, że w języku literackim wyrazić można wszystko. Odrzuca on również pogląd, że *obecná čeština* jest warstwą ogólnonarodową (tamże: 18), a włączenie elementów czeszczyzny potocznej neliterackiej do języka literackiego nazywa za Oldřichem Uličným (2004: 188–189) profanacją, dezaktualizacją oraz osłabieniem różnorodności języka literackiego. Podkreśla również, że postulaty postawione przez niektórych praskich lingwistów są nie do przyjęcia na Morawach i na Śląsku. Uważa, że skodyfikowanie dubletów typu *ty dobrý sportovci* doprowadzi do asymetrii w języku, a zjawisko to będzie postrzegane jako pragocentryczne przez 40% użytkowników czeszczyzny (Bláha 2009: 18).

O. Bláha (tamże: 19) przedstawia również dane statystyczne. Na podstawie próbki (5000 słów) języka mówionego typu zachodniego⁸

---

⁸ Język mówiony stosowany w zachodniej części Republiki Czeskiej (czyli na terenie Czech właściwych).

sprawdzono liczbę cech (fonetycznych, fonologicznych, morfologicznych i leksykalnych) języka potocznego nieliterackiego. Z badań tych wynika, że tylko 10% wyrazów zawiera odstępstwa od języka literackiego, czyli nosi cechy języka czeskiego potocznego. Jest to jeden z ważniejszych argumentów przytaczanych przeciw standaryzacji języka potocznego nieliterackiego. Pomimo tego *obecná čeština* występuje coraz częściej w opracowaniach gramatycznych i leksykograficznych.

***Obecná čeština* w najnowszych gramatykach i słownikach języka czeskiego**

Gramatyki języka czeskiego dotychczas koncentrowały się na elementach językowych wchodzących w skład języka literackiego. Nowe podejście do tej kwestii przedstawia gramatyka *Mluvnice současné češtiny* z podtytułem *Jak se píše a jak se mluví* pod redakcją V. Cvrčka, zwolennika wprowadzenia języka potocznego nieliterackiego do standardu czeszczyzny. W publikacji tej przyjęto koncepcję minimalnej regulacji języka. Jak twierdzą we wstępie autorzy, gramatyka ta różni się od pozostałych. Jej inność przejawia się w następujących kwestiach:

- nie jest publikacją normatywną,
- jej podstawą jest uzus mówiony i pisany identyfikowany na podstawie danych korpusowych.

Zatem na podstawie informacji zamieszczonych w omawianej książce uzyskujemy wiedzę o tym, jak język wygląda, a nie jak powinien wyglądać. Autorzy piszą, że w gramatyce często pojawiają się środki językowe należące właśnie do języka potocznego nieliterackiego (*obecná čeština*), co, według nich, odzwierciedla uzus. Standard odmian mówionych używanych na Morawach i na Śląsku nie został w książce scharakteryzowany ze względu na brak materiałów. Jest to zatem pierwsza gramatyka języka czeskiego, w której obok form literackich pojawiają się usystematyzowane dublety potoczne nieliterackie.

Inaczej ma się obecność języka czeskiego nieliterackiego w słownikach wykładowych czeszczyzny (PSJČ, SSJČ, SSČ), w których od wielu lat uwzględniano również słownictwo należące do odmian językowych, takich jak: *hovorova čeština* (*hov.*) i *obecná čeština* (*ob.*)⁹, definiowanych właśnie z praskiego punktu widzenia. Kwalifikator *hov.* odnosił się zatem do odmiany stanowiącej podzbiór języka literackiego (Opavská, Kočová 2013: 145), natomiast kwalifikator *ob.* — do warstwy nieliterackiego języka potocznego. Nieznaczne różnice zachodzące w definicjach opisanych

⁹ Ponadto były również zastosowane kwalifikatory informujące o zasięgu szeroko regionalnym lub dialektalnym jednostki leksykalnej.

označení leksykalnych są związane z okresem, w którym dany słownik był wydany oraz w pojmovaniu konkretnej warstwy literackiej w danym czasie.

Wyrażną zmianę w tym zakresie można zaobserwować w najnowszym, jeszcze niedokończonym, akademickim słowniku jazyka českého (ASSČ). Autorzy zrezygnowali z kwalifikatorów *hovor.* i *ob.* Wprowadzają natomiast znaczniki *kolokv.* i *kolokv.vyš.* Charakterystyka wyrazów opatrzonych nimi jest następująca.

Kwalifikatorem *kolokv.*¹⁰ oznaczone są słowa i znaczenia, typowe dla wypowiedzi codziennej, a jednocześnie nie wydają się w niej wulgarne; tradycyjnie określa się je mianem neliterackich (Lišková 2016: 70).

Kwalifikatorem *kolokv. vyš.*¹¹ oznaczony jest „wyraz potoczny wykazujący tendencję do użycia nienacechowanego;” kwalifikatorem „potoczny wyższy” oznaczamy wyrazy potoczne i znaczenia potoczne, które dość często są stosowane w sytuacjach komunikacyjnych, w których preferuje się pisany język český; w takich sytuacjach wydają się one mniej formalne, mają niższy styl” (Lišková 2016: 70).

Ze wstępnej analizy haseł opatrzonych kwalifikatorami *kolokv.* wynika, że znajdują się w niej wyrazy i sformułowania mające charakterystyczne cechy czeszczyzny potocznej neliterackiej, np. dyftong *ej*, protetyczne *v-* czy zwięźenie *é* w *í*.

Za przykład może posłużyć hasło *být cítit* (określone jako ekspresywne), w którym znajdujemy zestawienie *bejt cejtít* (opatrzone kwalifikatorem *kolokv. expr.*). Ponadto egzemplifikacja zawiera sformułowania zapisane w postaci literackiej i neliterackiej, por.:

*Pokoj byl cítit zatuchlinou.
Voda je cítit po chloru.
Nemám ráda, když je někdo cejtít pivem.
Z kuchyně je cítit jídlo.*

Wyrazy, które w poprzednich słownikach były uznane za potoczne neliterackie, są kwalifikowane tu jako *kolokv.*, np. *furt*, *fotr*.

¹⁰ (...) *kolokviální výraz; kolokviálně* (jako *kolokviální* označujeme slova a významy, které jsou typické pro každodenní vyjadřování a zároveň v něm nepůsobí zhruběle; tradičně se označují jako nespisovné) (Lišková 2016: 70).

¹¹ (...) *kolokviální výraz směřující k bezpříznakovému užívání; kolokviální vyšší* (jako *kolokviální vyšší* označujeme *kolokviální* slova a významy, které se poměrně často užívají i v komunikačních situacích, v nichž se přednostně užívá spisovná čeština; v těchto situacích působí jako méně formální, stylově nižší) (Lišková 2016: 70).

Część czeskich lingwistów krytykuje wprowadzenie kwalifikatorów *kolokv.* i *kolokv. vyš.* do nowego słownika akademickiego, ponieważ uważa je za próbę włączenia wyrazów języka potocznego nieliterackiego do języka literackiego. Takie stanowisko zajmuje Josef Štěpán (2020), który przypomina, że pojęcie *kolokviální* 'potoczny' wprowadził F. Čermák, zwolennik standaryzacji czeszczyzny potocznej nieliterackiej, w słowniku frazeologicznym (Čermák, Hronek, Machač 1994: 16). Pomimo krytycznych głosów koncepcja nowego słownika akademickiego na razie nie uległa zmianie. Wydaje się zatem, że autorzy słownika w pewnym stopniu realizują postulat standardu proponowanego przez grupę językoznawców.

Dyskusja nad czeszczyzną potoczną nieliteracką nie została zakończona, nadal pozostaje najbardziej sporną z odmian języka czeskiego. W zależności od poglądów językoznawców jest nadal postrzegana bądź jako ponadinterdialektalna warstwa językowa konkurująca z czeszczyzną literacką, bądź jako interdialekt, obcy części użytkownikom. Bez względu jednak na opór przed jej standaryzacją, pojawia się ona coraz częściej w opracowaniach gramatycznych i leksykograficznych.

Bibliografia

- Adam, R. (2007). K diskusi o spisovné a „standardní“ češtině. *Slovo a slovesnost*, 68, 184–189.
- Balowska, G. (1999). Obecna čeština w utworach M. A. Šimáčka. In: Mieczkowska, H.; Orłoś, Z. (red.), *Odrodzenie Narodowe w Czechach i na Słowacji*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 259–267.
- Balowska, G. (2006). Problematyka czeszczyzny potocznej nieliterackiej (tzw. obecna čeština) na łamach czasopisma „Naše řeč” w latach dziewięćdziesiątych. *Bohemistyka* 2, 25–46.
- Balowski, M. (2002). Sytuacja językowa po aksamitnej rewolucji. *Z polskich studiów slawistycznych. Językoznawstwo*, 5–13.
- Balowski, M. (red.) (2005). *Rozwój języka czeskiego po aksamitnej rewolucji*. Racibórz: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Raciborzu.
- Bláha, O. (2009). *Funkční stratifikace češtiny*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta
- Bluszcz, A. J. (1996). *Asymetria polskich i czeskich odmian języka ogólnonarodowego*. In: Bluszcz, A. J. (red.), *Rozwarstwienie stylistyczne języków słowiańskich. Style funkcjonalne i stylizacje literackie*, Katowice, 15–20.
- Bogoczová, I. (2012). *Textová opora ke studiu mluveného českého jazyka a dialektologie*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta.
- Bogoczová, I.; Fic, K.; Chloupek, J.; Jandová, E.; Krčmová, M.; Müllerová, O. (2000). *Tváře češtiny*, Ostrava: Ostravská univerzita.
- Cvrček, V. (2006). Spisovnost a její zdroje. *Slovo a slovesnost* 67, 46–60.

- Cvrček, V.; Vybíral, P. (2005). *Mluvme, jak nám zobák narost. lidovky.cz*. https://www.lidovky.cz/nazory/mluvme-jak-nam-zobak-narost.A050817_133930_in_nazory_hrn
- Cvrček, V. a kol. (2015). *Mluvnice současné češtiny I. Jak se píše a jak se mluví*. Praha: Karolinum.
- Čermák, F.; Hronek, J.; Machač, J. (eds.) (1994). *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné A–P*. Praha: Academia.
- Čermák, F.; Sgall, P.; Vybíral, P. (2006). K diskusi o standardní a „spisovně“ češtině. *Slovo a slovesnost* 67, 267–282.
- Čizmarová, L. (2005). Ano, mluvme, jak nám zobák narost, ale jen mezi svými. In: *Lidové noviny*.
- Dovalil, V. (2006). K úvahám o spisovném/standardním jazyku: pohled z poněkud širší perspektivy. *Slovo a slovesnost* 2, 96–102.
- Lišková, M. (2016). Stylistická charakteristika. In: Kochová, P.; Opavská, Z. (eds.), *Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny*, Praha: ÚJČ AV ČR, 69–75.
- Kořenský, J. (2005). K článku Od školské spisovnosti ke standardní češtině: reakce na výzvu k diskusi. *Slovo a slovesnost* 4, 270–277.
- Krčmová, M. (2000). Termín obecná čeština a různost jeho chápání. In: Hladká, Z.; Karlík, P. (eds.), *Čeština – univerzália a specifika 2*. Brno: Masarykova univerzita, 63–77.
- Krčmová, M. (2005). Problemy terminologiczne. In: Balowski, M. (red.), *Rozwój języka czeskiego po aksamitnej rewolucji*. Racibórz: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Raciborzu, 41–42.
- Krčmová, M. (2005a). Odmiany języka czeskiego. In: Balowski, M. (red.), *Rozwój języka czeskiego po aksamitnej rewolucji*. Racibórz: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Raciborzu, 42–48.
- Krčmová, M. (2005b). Innowacje fleksyjne w czeszczyźnie w ostatnim dziesięcioleciu. In: Balowski, M. (red.), *Rozwój języka czeskiego po aksamitnej rewolucji*. Racibórz: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Raciborzu, 86–93.
- Krčmová, M. (2017). Obecná čeština. In: Karlík, P., Nekula, M., Pleskalová, J. (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. URL: https://www.czechency.org/slovník/OBECNÁ_ČEŠTINA [29 XI 2023].
- Krčmová, M.; Chloupek, J. (2017). Národní jazyk. In: Karlík, P.; Nekula, M.; Pleskalová, J. (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. URL: https://www.czechency.org/slovník/NÁRODNÍ_JAZYK [2 XII 2023].
- Labocha, J. (2000). O odmianach językowych współczesnej polszczyzny i czeszczyzny. In: Wróbel, H. (red.), *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej ofiarowane profesor Teresie Zofii Orłoś*, 131–135.
- Mathesius, V. (1932). O požadavku stability ve spisovném jazyce. In: Havránek, B.; Weingart, M. (eds.). *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 14–31.
- Mielczarek, J. (2013). Współczesne odmiany mówione języka czeskiego i języka polskiego. *Rozprawy Komisji Językowej* 59, 135–142.

- Oliva, K. (2005). Požadavky na úroveň diskuse o spisovné/standardní češtině. *Slovo a slovesnost* 4, 278–290.
- Opavská, Z.; Kochová, P. (2013). Stylistická charakteristika lexikálních jednotek v českých výkladových slovnících. *Jazykovědné aktuality* 50 (3–4), 141–147.
- Orłoś, T. (2005). Współczesna czeszczyzna potoczna. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* LXI, 137–143.
- Ptak, L.; Gwóźdź–Szewczenko, I. (2019). Problematyka odmian językowych współczesnego języka czeskiego w procesie glottodydaktycznym. *Językoznawstwo* 1 (13), 159–169.
- Sgall, P.; Čermák, F.; Vybíral, P. (2005). Od školské spisovnosti ke standardní češtině: výzva k diskusi. *Slovo a slovesnost* 2, 103–115.
- Sgall, P.; Hronek, J. (1992). *Čeština bez příkras*. Praha: Academia.
- Siatkowski, J. (1986). O specyfice czeskiej sytuacji językowej. In: Majowa, J. (red.), *Język i jego odmiany w aspekcie porównawczym. Prace Slawistyczne* 53. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, 75–83.
- Svobodová, J. (2011). *Aktuální stav vnímání spisovné češtiny v České republice*. In: Orgoňová, O. (ed.), *Jazyk a komunikácia v súvislostiach III*. Bratislava: Univerzita Komenského, 86–93.
- Svobodová, J.; Adámková, J.; Bogoczová, I.; Jandová, E.; Metelková, R.; Svobodová, D. (2011). *Fenomén spisovnosti v současné české jazykové situaci*. Ostrava: Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta.
- Szczepeńska, E. (1988). Elementy języka potocznego (obecna čeština) w prozie I. Hermanna. *Zeszyty Naukowe UJ (Prace Językoznawcze)* 87, 103–109.
- Szczepeńska, E. (2004). *Cechy czeszczyzny okresu baroku a obecna čeština*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Štěpán, J. (2020). Ke kvalifikátoru kolokviální v Akademickém slovníku současné češtiny. *Bohemistika* 2, 177–185.
- Tarajło–Lipowska, Z. (2006). Gry językowe w „Trylogii kryminalnej” Josefa Škvo-reckiego i Jana Zabraný. *Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego* XXXIII, 219–225.
- Tkaczewski, D. (1996). Styl funkcjonalny języka czeskiej reklamy telewizyjnej. In: Bluszcz, A. J. (red.), *Rozwarstwienie stylistyczne języków słowiańskich. Style funkcjonalne i stylizacje literackie*. Katowice–Bytków: Wydział Filologiczny Uniwersytetu Śląskiego, Instytut Filologii Słowiańskiej, 127–139.
- Uličný, O. (2004). K pojetí spisovné češtiny jako funkčního jazyka. In: Minářová, E.; Ondrášková, K. (eds.), *Spisovnost a nespisovnost – zdroje, proměny, perspektivy*. Brno, 188–190.

Skróty tytułów słowników

ASSČ – Akademický slovník současné češtiny [online] (2017–2023). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Cit. 02. 12. 2023. <<https://slovníkcestiny.cz>>.

PSJČ – Příruční slovník jazyka českého, red. Oldřich Hujer, Emil Smetánka, Miloš Weingart, Bohuslav Havránek, Vladimír Šmilauer, Alois Získal, 1935–1957.

SSČ – Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost, red. Josef Fílipec, František Daneš, 1978.

SSJČ – Slovník spisovného jazyka českého, gl. red. Bohuslav Havránek, 1960–1971.

***Obecná čeština* – the Controversial Non-Literary Variety of the Czech Language**

Summary

Much has been written about the non-literary variety of the Czech language (*obecná čeština*), both in Polish and Czech, and in other languages. The disputes concern its definition, its position in the model of stratification of the national Czech language, its functions in the Czech language, its territorial scope, and its features. In Poland, translation issues (e.g. Balowska 2006) and glottodidactics (e.g. Ptak, Gwóźdź–Szewczanko 2019) are also discussed. The aim of the article is to present the most recent problems relating to the perception of the mentioned non-literary variety, especially the discussions taking place in the 21st century, the ways in which the variety is defined in research publications, and its place in the latest grammar studies and dictionaries.

Milena Hebal-Jeziarska: dr, adiunkt w Instytucie Sławistyki Zachodniej i Południowej Uniwersytetu Warszawskiego, językoznawczyni, bohemistka.

e-mail: m.hebal-jeziarska@uw.edu.pl

